

Izabella Gałuszka*

Uniwersytet Komisji Edukacji
Narodowej w Krakowie

Agnieszka Ochman**

Uniwersytet Komisji Edukacji
Narodowej w Krakowie

Znaczenie pracy zawodowej dla matek dzieci z niepełnosprawnością intelektualną

KEYWORDS

professional work, parents of a child with a disability, working mother, profound intellectual disability, parental attitudes

ABSTRACT

Izabella Gałuszka, Agnieszka Ochman, *Znaczenie pracy zawodowej dla matek dzieci z niepełnosprawnością intelektualną* [*The importance of work for mothers of children with intellectual disabilities*]. *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja* nr 1(23) 2023, Poznań 2023, pp. 141–162, Adam Mickiewicz University Press. ISSN (Online) 2719-2717, ISSN (Print) 2300-0422. <https://doi.org/10.14746/kse.2023.23.1.11>

Professional work for mothers of children with disabilities is described in the literature as a buffer factor that allows them to achieve a sense of satisfaction and self-realization. At the same time, mothers who want to return to this activity after maternity or parental leave encounter numerous difficulties, leading to resignation from further search. As a result, they most often switch to various types of benefits, dealing with the care and upbringing of their child.

The aim of the article is to present the results of research on the importance of professional work for mothers of children with severe intellectual disabilities. The research studies determined the percentage of professionally active parents, the mother's sense of satisfaction with her professional status, as well as the impact of the child's disability on this activity and the relationship between professional work and parental attitude presented by the mother.

---

*Praca wyróżnia go wśród reszty stworzeń [...] –
tylko człowiek jest do niej zdolny i tylko człowiek ją wykonuje [...].*
Jan Paweł II, *Encyklika Laborem exercens*

---

* ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7558-2143>.

** ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3321-3945>.

Wprowadzenie

Zgodnie z opinią specjalistów zajmujących się rodziną – zarówno teoretyków, jak i praktyków – przyjście na świat dziecka niesie ze sobą konieczność reorganizacji życia w obszarze funkcjonowania rodziny. Przyjmuje się istnienie wielu zależności interakcyjnych zachodzących pomiędzy członkami rodziny (Tylewska-Nowak, 2010, s. 49).

Współczesna rodzina swym rozmiarem różni się od dawniej funkcjonującej rodziny tradycyjnej. Podział obowiązków i ról w obecnych rodzinach nie jest już stałą zasadą, a przyjmowane role nie są tak silnie warunkowane społeczno-kulturowym podejściem. Jak pokazują badacze, znaczenia nabierają indywidualne potrzeby. Przykładem może tu być przytaczany przez Dianę Aksamit (2021, s. 32) za Krzysztofem Arcimowiczem prognozowany kształt rodziny XXI wieku. Zakładano w nim, że ani matka pracująca zawodowo i utrzymująca finansowo rodzinę, ani zajmujący się dziećmi ojciec nie będą budzili w XXI wieku powszechnego zdziwienia i zainteresowania w społeczeństwie.

Czy tak jest w rzeczywistości, można by się spierać. Wszak w środowisku społecznym Polaków coraz częściej obserwuje się takie sytuacje, to jednak wciąż nie stanowią one normy społecznej.

Jak wskazują dane statystyczne BAEL (*Aktywność ekonomiczna...*, 2022) z II kwartału 2022 roku, osoby aktywne zawodowo (w wieku 15–89 lat) stanowiły w tym czasie 57,9% ludności w Polsce. Zgodnie z danymi przekazanymi przez Główny Urząd Statystyczny uwzględniającymi podział ze względu na płeć – udział osób aktywnych zawodowo w ogólnej liczbie Polaków w wieku 15–89 lat we wskazanym roku nadal był wyższy wśród mężczyzn i wynosił 65,7%, a w wieku produkcyjnym (18–64 lata) stanowił już 83%. W populacji kobiet kształtował się na niższym poziomie – 50,8%. Natomiast, jeśli wskazać kategorię wieku produkcyjnego w tej grupie (18–59 lat), był on znacznie wyższy i wyniósł 76,6%. Oznacza to, że w społeczeństwie polskim minimalnie wyższe (o 6,4%) zatrudnienie występuje w grupie mężczyzn w wieku produkcyjnym w stosunku do kobiet w wieku produkcyjnym. Jest to wprawdzie obiecujące, ale nie daje potwierdzenia dla przytoczonej prognozy rodziny (Leśniak, 2022, 2 listopada).

Badania Ireny Kotowskiej (za: Komorowska, 2015, s. 116) wskazują, że 44% niepracujących matek mających dzieci do trzeciego roku życia jako powód braku zatrudnienia podaje istnienie trudności w łączeniu pracy zawodowej z opieką nad dzieckiem. Dopiero gdy dziecko zaczyna edukację przedszkolną, matki podejmują decyzję o powrocie do pracy. Jednak długa przerwa w zatrudnieniu zazwyczaj wpływa na trudności w znalezieniu pracy i może powodować utratę kwalifikacji.

W efekcie kobiety, które chciałyby powrócić do aktywności zawodowej, stają się długotrwale bezrobotne, część z nich rezygnuje z poszukiwania pracy ze względu na doświadczane porażki.

Jeśli przyjmiemy jako dodatkowy wskaźnik miejsce zamieszkania, możemy dowiedzieć się, że udział aktywnych zawodowo w ogólnej liczbie osób w wieku 15–89 lat dla mieszkańców miast, w II kwartale 2022 roku, wynosił 57,8%, w tym w wieku produkcyjnym – 81,9%. Wśród mieszkańców wsi wynik był podobny (58,1%). Natomiast z uwagi na kategorię wieku produkcyjnego okazał się znacznie niższy (77,4%) niż wśród mieszkańców miasta. Co oznacza, że mieszkańcy miast w wieku produkcyjnym częściej podejmują pracę zawodową niż mieszkańcy wsi będący w tym samym przedziale wiekowym (Leśniak, 2022, 2 listopada).

Przytoczone badania nie uwzględniają niestety jednoczesnego podziału ze względu na płeć, co z pewnością ujawniłoby interesujące wyniki. Brak również w danych statystycznych informacji na temat zatrudnienia osób wychowujących dzieci z niepełnosprawnościami.

Aktywność zawodowa rodziców dzieci z niepełnosprawnością – tło teoretyczne

Diagnoza niepełnosprawności w rodzinie znacząco wpływa na jej funkcjonowanie. Od samego początku zarówno rodzice, jak i rodzeństwo stawiają wiele pytań dotyczących jej teraźniejszości oraz przyszłości. Jednym z nich, często zadawanym przez rodziców, jest pytanie matki o konieczność rezygnacji z pracy zawodowej (Tylewska-Nowak, 2010, s. 49).

Wypełnianie zobowiązań wynikających z opieki nad dzieckiem z niepełnosprawnością wymaga od rodziców znacznego potencjału dotyczącego umiejętności, czasu, motywacji oraz zasobów materialnych. Jak wskazuje Aleksandra Maciarz (2001, s. 40), wiek dziecka ma wpływ na wielkość tego potencjału. Im mniejsze dziecko, tym jest wymagany większy potencjał. Realizowanie zadań wynikających z opieki nad dzieckiem z niepełnosprawnością powoduje – według tej autorki – zmiany w życiu osobistym, towarzyskim, ale również zawodowym. Często jeden z rodziców zostaje zmuszony do rezygnacji z aktywności zawodowej celem wypełniania tych zadań. Według Maciarz (2001, s. 41) dotyczy to głównie kobiet, które wykazują większe zaangażowanie w obszarze różnych prac dotyczących codziennej egzystencji rodziny oraz w opiekę nad dziećmi. Drugi rodzic zaś podejmuje dodatkowe czynności zarobkowe, zabezpieczając tym samym potrzeby finansowe rodziny. Badacze przypuszczają, że podział taki może być wynikiem odmienności ról, jakie pełnią w rodzinie kobieta i mężczyzna.

Praca zawodowa pozwala na realizację zupełnie odmiennych ról niż te występujące na płaszczyźnie rodzinnej. Jako obszar funkcjonowania bywa koniecznością, ale może również stanowić źródło satysfakcji. Wątek ten, często podejmowany w narracjach rodziców dzieci z niepełnosprawnością, ujawnia obszary dotyczące poczucia „normalności” rodziców pracujących zawodowo, źródeł utrzymania rodziny osoby z niepełnosprawnością oraz dodatkowego finansowania rehabilitacji przyczyniającej się do polepszenia stanu zdrowia dziecka z niepełnosprawnością (Myśliwczyk, 2011, s. 46).

Podobne stanowisko prezentuje Diana Aksamit (2019, s. 231), która ujawnia w swoich badaniach znaczenie pracy zawodowej kobiet wychowujących dzieci z niepełnosprawnością intelektualną. Aktywność zawodowa określana była w nich jako pewnego rodzaju odpoczynek od problemów związanych z opieką i wychowaniem dziecka z niepełnosprawnością. Dawała zarówno możliwość podniesienia statusu ekonomicznego rodziny, jak i stawała się łącznikiem ze środowiskiem społecznym, w którym matka mogła pełnić różne role. Same kobiety dostrzegały tę zależność, opisując siebie w narracjach jako osoby pełniące inne role społeczne, a nie tylko jako matki osób z niepełnosprawnością.

Można by powiedzieć, że badania dotyczące pracy zawodowej w grupie rodziców dzieci z niepełnosprawnościami prowadzone były od lat 90. XX wieku jednostkowo. Dotyczyły jedynie wybranych grup rodziców ze względu na rodzaj niepełnosprawności ich dziecka i nie były głównym badaniem wskaźnikiem, a raczej dodatkową zmienną.

Zgodnie z twierdzeniem Władysławy Pileckiej (1995, s. 26) – matki dzieci chorych pracujące zawodowo i/lub społecznie, które otrzymują od bliskich osób wsparcie oraz czerpią satysfakcję z życia małżeńskiego, lepiej radzą sobie z opieką i wychowaniem swoich dzieci. Praca zawodowa stanowi dla nich buforowy czynnik, który pozwala osiągnąć im w innej dziedzinie poczucie zadowolenia i samo-realizacji. Możliwość kontaktów z innymi osobami oraz odcięcie się w pracy od rodzinnych problemów pozytywnie wpływa na przeciwdziałanie stanom depresji oraz podnosi poziom prawidłowych relacji pomiędzy matką a dzieckiem.

Potwierdzenie można odnaleźć w badaniach opisujących przeprowadzony w Stanach Zjednoczonych ogólnokrajowy program wspierania matek dzieci niepełnosprawnych. Badanie wykazało, że niepełnosprawność dziecka ma mniejsze znaczenie przy podejmowaniu przez matkę decyzji o podjęciu pracy zawodowej niż inne czynniki. Wykazano jednocześnie, że aktywność zawodowa w grupie matek osób z niepełnosprawnością zmniejsza poczucie stresu, jest pewnego rodzaju odskocznią od codziennych obowiązków domowych matek (Brandon, 2000, s. 343, 359). Ponadto aktywność ta ma również pozytywny

wpływ na macierzyństwo (Brandon, 2000; George i in., 2008, za: Aksamit, 2021, s. 237). Warto zwrócić również uwagę na zachodzące w rodzinach dzieci z niepełnosprawnością zmiany. Jak wskazuje na podstawie badań własnych Diana Aksamit (2019, s. 162), większość badanych przez nią matek od momentu postawienia diagnozy głębokiej niepełnosprawności intelektualnej dziecka nigdy nie podjęło aktywności zawodowej. Poświęcały cały swój czas na opiekę nad dzieckiem, a brak podjęcia pracy zawodowej tłumaczyły pogarszającym się stanem zdrowia dziecka oraz brakiem wyspecjalizowanych placówek oferujących opiekę dla dzieci z głęboką niepełnosprawnością intelektualną (GNI). Matki te częściej wskazywały na negatywne przeżycia, a pojęcie „ja” w ich wypowiedziach było silnie łączone z dzieckiem. Natomiast, jak wskazuje autorka, kobiety pracujące częściej pozytywnie przedstawiały własne macierzyństwo, częściej podkreślały własne „ja”, mimo że ich aktywność zawodowa była wynikiem trudnej sytuacji materialnej rodziny. Zmiany, na które wskazuje Aksamit (2019, 2021), opisywane są w nurcie feministycznym, który postuluje równość kobiet i mężczyzn na rynku pracy. Zgodnie ze współczesnymi poglądami na temat pracy zawodowej mężczyzn – nie ma już takiego nacisku społecznego, aby to mężczyzna był głównym żywicielem rodziny (Aksamit, 2021, s. 25). Niestety stoi to w sprzeczności z najnowszymi badaniami przeprowadzonymi w grupach matek oraz ojców osób z głęboką niepełnosprawnością intelektualną (por. Aksamit 2019, 2021; Gałuszka, w druku). Wynika z nich, że wciąż to kobiety najczęściej przechodzą na tak zwane świadczenia, opiekują się swoimi dziećmi i wykonują tę czynność często przez całe życie.

Metodologia badań własnych

Celem badań było określenie znaczenia pracy zawodowej dla matek dzieci z głęboką niepełnosprawnością intelektualną (GNI).

Na podstawie przyjętych założeń teoretycznych określono pięć problemów badawczych:

1. Jaki jest odsetek aktywnych zawodowo matek i ojców dzieci z GNI?
2. Czy matki dzieci z GNI są zadowolone ze swojego statusu zawodowego?
3. Jaki jest wpływ niepełnosprawności dziecka na aktywność zawodową matki?
4. Jaka jest zależność pomiędzy pracą zawodową rodziców a prezentowaną przez matkę postawą rodzicielską?
5. Jakie jest znaczenie pracy zawodowej dla matek dzieci z GNI?

Przyjęta procedura badawcza lokuje prezentowany fragment szeroko zakrojonych badań w modelu teoretyczno-praktycznym. Zaplanowane działania przeprowadzono w strategii mieszanej – równoległej strategii transformatywnej (Creswell, 2013, s. 226). W przyjętej procedurze badawczej wykonano analizy ilościowe, w których określono zależności zgodne z pierwszymi czterema przyjętymi problemami badawczymi. Uzyskane rezultaty badań ilościowych uzupełniono o część jakościową. Przedstawiono w niej szczegółowe dane dotyczące czterech matek, które jako jedyne z grupy badawczej podejmują pracę zawodową w sytuacji, gdy ich mąż pozostaje bez tej aktywności. W odpowiedzi na piąty z postawionych problemów badawczych przedstawiono indywidualne opinie badanych matek dotyczące znaczenia podejmowanej przez nich pracy zawodowej. Ostatecznie zestawiono i porównano wyniki badań ilościowych i jakościowych.

W badaniach posłużono się metodami i technikami badawczymi odpowiednimi do przyjętej strategii. Były to w części ilościowej badań: metoda sondażu diagnostycznego, techniki: ankiety (kafeteria: otwarta, półotwarta, zamknięta) oraz skali pomiarowej (*Skala Postaw Rodzicielskich* w wersji dla kobiet autorstwa Mieczysława Plopy, 2015, s. 362–380). Dla wyjaśnienia części jakościowej posłużono się metodą wywiadu i obserwacji (Kubinowski, 2010, s. 200–214).

Grupa badawcza

Badaniami objęto grupę 60 matek dzieci z głęboką niepełnosprawnością intelektualną, zamieszkałych na terenie województwa małopolskiego.

W większości tworzyły one rodziny pełne (93%). Tylko cztery rodziny różniły się typem od pozostałych – były to trzy rodziny zrekonstruowane i jedna rodzina zastępcza. Ponad trzy czwarte rodzin (77%) to rodziny dwupokoleniowe. Rodziny współzamieszkujące z dziadkami stanowiły jedną piątą (20%) wszystkich badanych. W dwóch przypadkach rodziny (3%) były czteropokoleniowe. Większość badanych stanowiły rodziny małodzietne (60%), z których blisko połowa (47%) to rodziny wychowujące dwójkę dzieci.

Zdecydowana większość rodzin to mieszkańcy wsi (71%). Znacznie mniej zamieszkuje w mieście powyżej 18 tys. mieszkańców (15%). Taka sama liczba rodzin zamieszkuje małe miasto – powyżej 6 tys. mieszkańców – i aglomerację miejską (po 7% badanej grupy). Wskaźniki dotyczące miejsca zamieszkania są wyraźnie zbliżone do wskaźników miejsca pochodzenia rodziców. Jak wynika z danych liczbowych, tylko w nielicznych przypadkach rodzice przeprowadzili się z miejsca pochodzenia do innej miejscowości.

Wśród badanych matek najczęściej (42%) było w wieku między 41 a 50 rokiem życia. Grupa matek okazała się zróżnicowana pod względem wykształcenia. Szkołą zawodową ukończyła jedna trzecia (33%) z nich. Natomiast trzy na dziesięć (30%) kobiet biorących udział w badaniu ukończyło szkołę wyższą.

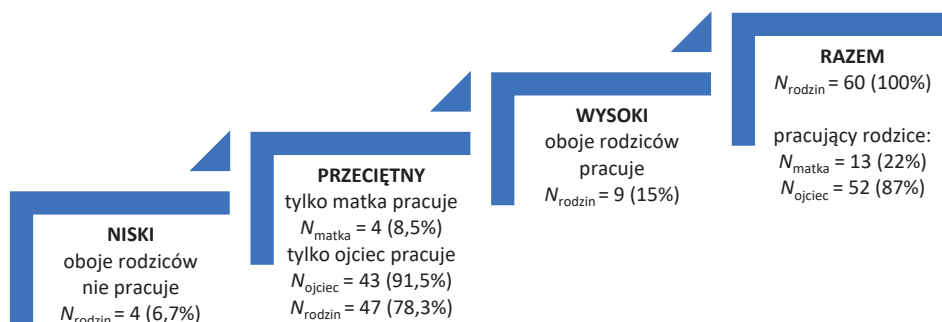
Wyniki badań własnych

Prezentowane badania przeprowadzono w strategii mieszanej. W pierwszej części badań ilościowych określono liczbę aktywnych zawodowo matek i ojców dzieci z głęboką niepełnosprawnością intelektualną, jak również zadowolenie matki ze swojego statusu zawodowego oraz wpływ niepełnosprawności dziecka na tę aktywność. Następnie opisano zależności pomiędzy poziomem aktywności zawodowej rodziców a prezentowaną przez matkę postawą rodzicielską.

W badanej grupie określono liczbę aktywnych zawodowo rodziców dzieci z głęboką niepełnosprawnością intelektualną. W zestawieniu uwzględniono kryterium płci, a następnie na tej podstawie wskazano poziomy aktywności zawodowej badanych rodziców. Przyjęto trzy poziomy aktywności zawodowej: niski, przeciętny i wysoki. Pierwszy z nich wskazano w grupie rodziców nieaktywnych zawodowo. Drugi w przypadku, gdy jeden z rodziców pracował, a drugi był nieaktywny zawodowo. Trzeci w sytuacji, kiedy oboje rodziców miało zatrudnienie.

Schemat 1

Liczba aktywnych zawodowo matek i ojców dzieci z GNI – poziom aktywności zawodowej rodziców

Źródło: opracowanie własne.

Analizując dane ujęte w schemacie 1 dotyczące liczby aktywnych zawodowo matek i ojców dzieci z głęboką niepełnosprawnością intelektualną, stwierdzono, że w większości przypadków (78,3%) poziom aktywności zawodowej rodziców

oceniono jako przeciętny, co oznacza, że tylko jeden z rodziców pracuje. W tej grupie w zdecydowanej większości (91,5%) osobą pracującą w rodzinie jest ojciec, a zdecydowanie rzadziej matka (8,5%). Znacznie mniejsza liczba badanych rodzin (15%) prezentuje wysoki poziom aktywności zawodowej, w której za kryterium przyjęto zatrudnienie obojga rodziców. Zdecydowanie najmniej liczną grupę stanowiły rodziny, gdzie oboje rodziców tej aktywności nie podejmuje (6,7%). Rozważając wyniki całej badanej grupy, stwierdzono, że częściej osobą podejmującą aktywność zawodową jest ojciec (87%), a znacznie rzadziej matka (22%).

Zastana sytuacja stała się przesłanką do określenia kolejnego z czynników pozwalającego na odniesienie się do podjętego tematu. Była nim subiektywna ocena zadowolenia matek ze swojego statusu zawodowego, jak również ocena dotycząca wpływu niepełnosprawności dziecka na ten status. Uzyskane wyniki zaprezentowano w tabeli 1.

Tabela 1

Zadowolenie matki ze statusu zawodowego oraz wpływ niepełnosprawności dziecka na tą aktywność

Zadowolenie ze statusu zawodowego i wpływ niepełnosprawności dziecka na aktywność zawodową matki		Poziom aktywności zawodowej rodziców							
		niski N = 4		przeciętny N = 47		wysoki N = 9		razem N = 60	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Zadowolenie matki ze swojego statusu zawodowego	tak	2	50	22	46,8	9	100	33	55
	nie	2	50	25	53,2	0	0	27	45
Wpływ niepełnosprawności na aktywność zawodową matki	zdecydowanie pozytywny	0	0	1	2,1	0	0	1	1,7
	raczej pozytywny	0	0	4	8,5	1	11,1	5	8,3
	bez zmian	1	25	5	10,6	3	33,3	9	15
	raczej negatywny	1	25	10	21,3	4	44,4	15	25
	zdecydowanie negatywny	2	50	27	57,4	1	11,1	30	50

Źródło: opracowanie własne.

Z analizy danych dotyczących zadowolenia matek dzieci z głęboką niepełnosprawnością intelektualną ze swojego statusu zawodowego można stwierdzić, że ponad połowa z nich (55%) jest usatysfakcjonowana ze swojej sytuacji. Wszystkie matki podejmujące pracę zawodową w rodzinach, w których również ojciec

pracuje, są zadowolone z możliwości podjęcia pracy. Z kolei wśród rodziców prezentujących niski oraz przeciętny poziom aktywności zawodowej wyniki dotyczące zadowolenia matek z podejmowania pracy bądź nie rozkładają się podobnie (przyjmują podobne wartości).

Subiektywna ocena matki dotycząca wpływu niepełnosprawności dziecka na podejmowaną przez nią aktywność zawodową w zdecydowanej większości jest negatywna (75%). Niewielki odsetek respondentek (15%) nie odczuwa związku niepełnosprawności swojego dziecka z możliwością podjęcia pracy. Z kolei pozytywny wydzźwięk niepełnosprawności dziecka w tym zakresie deklarują tylko nieliczne matki (5 kobiet) prezentujące przeciętny poziom aktywności zawodowej w rodzinie (jeden z rodziców pracuje) i tylko jedna badana z grupy obojga rodziców pracujących (poziom wysoki).

Kolejne badane zależności dotyczyły związku pomiędzy poziomem aktywności zawodowej matki a prezentowaną przez nią postawą rodzicielską, określoną na podstawie kwestionariusza *Skali Postaw Rodzicielskich* (SPR-M) Mieczysława Płopa (2015). Postawę rodzicielską, za Józefem Rembowski, można zdefiniować jako: „całościową formę ustosunkowania się rodziców (osobno ojca, osobno matki) do dzieci, do zagadnień wychowawczych itp., ukształtowaną podczas pełnienia funkcji rodzicielskich” (Rembowski, 1972, s. 55). Mieczysław Płopa (2015, s. 339–341) wyróżnił sześć typów postaw rodzicielskich:

- 1) akceptacji – rodzic akceptuje swoje dziecko i tworzy dogodny swobodnej wymianie uczuć klimat. W ten sposób uczy dziecko ufności zarówno do ludzi, jak i do świata;
- 2) odrzucenia – rodzic nie odczuwa przyjemności z przebywania z dzieckiem, a ich wzajemne relacje są chłodne. Nie dostrzega również potrzeb dziecka ani jego problemów;
- 3) autonomii – rodzic traktuje dziecko jako osobę potrzebującą wraz z wiekiem więcej autonomii i samodzielności. Zachowanie rodzica jest elastyczne i dostosowane do potrzeb dziecka, zgodnych z jego rozwojem;
- 4) nadmiernie ochraniająca – polega na nadmiernym troszczeniu się o dziecko. Wynika z trudności rodzica w zaakceptowaniu potrzeb rozwojowych dziecka, jego samodzielności i autonomii;
- 5) nadmiernie wymagająca – rodzic bezwzględnie traktuje swoje dziecko i w sprawach wychowania uważa się za autorytet. Zazwyczaj nie rozumie potrzeb swojego dziecka, nie przyjmuje sprzeciwu ani krytyki i egzekwuje bezwzględnie wykonywanie swoich nakazów i poleceń;
- 6) niekonsekwentna – odniesienie rodzica do dziecka jest zmienne, niestabilne i zależne od nastroju oraz samopoczucia rodzica.

Uzyskane wyniki prezentuje tabela 2.

Tabela 2

Zależność pomiędzy poziomem aktywności zawodowej a prezentowaną postawą rodzicielską

Postawa rodzicielska		Poziom aktywności zawodowej rodziców							
		niski N = 4		przeciętny N = 47		wysoki N = 9		razem N = 60	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Postawa akceptacji- -odrzućenia	bliski uczuciowy kontakt z rodzicem (sten 7-10)	3	75	25	53,2	6	66,7	34	56,7
	przeciętne nasilenie postawy akceptującej (sten 5-6)	0	0	11	23,4	0	0	11	18,3
	brak akceptacji (sten 1-4)	1	25	11	23,4	3	33,3	15	25
Postawa autonomii	wysoce pożądane traktowanie dziecka przez rodzica (sten 7-10)	3	75	31	66	7	77,8	41	68,3
	przeciętne nasilenie postawy autonomii (sten 5-6)	2	50	15	31,9	2	22,2	19	31,7
	brak autonomii (sten 1-4)	0	0	1	2,1	0	0	1	1,7
Postawa nadmiernie ochraniająca	nadmiernie ochraniająca (sten 7-10)	0	0	4	8,5	1	11,1	5	8,3
	umiarkowanie właściwa (sten 5-6)	1	25	10	21,3	1	11,1	12	20
	właściwa (sten 1-4)	3	75	33	70,2	7	77,8	43	71,7
Postawa nadmiernie wymagająca	nadmiernie wymagająca (sten 7-10)	1	25	27	57,4	4	44,4	32	53,3
	umiarkowanie właściwa (sten 5-6)	3	75	14	29,8	4	44,4	21	35
	właściwa (sten 1-4)	0	0	6	12,8	1	11,1	7	11,7
Postawa niekonsekwentna	niewłaściwa (sten 7-10)	0	0	0	0	0	0	0	0
	umiarkowanie właściwa (sten 5-6)	0	0	1	2,1	2	22,2	3	5
	pożądana (sten 1-4)	4	100	46	97,9	7	77,8	57	95

Źródło: opracowanie własne.

Pierwszą z opisywanych postaw matek jest postawa akceptacji-odrzućenia. Jak wynika z analizy danych zawartych w tabeli 2, ponad połowa respondentek (56,7%) prezentuje bliski uczuciowy kontakt rodzica z dzieckiem, czyli postawę akceptacji, lub przeciętne jej nasilenie (18,3%). Z kolei co czwarta badana matka (25%) ujawnia postawę braku akceptacji wobec swojego dziecka, czyli podstawę odrzućenia, a w grupie obojga rodziców pracujących – co trzecia (33,3%).

Kolejną postawę poddaną analizie jest postawa autonomii. Zdecydowana większość matek prezentuje postawę wysoce pożądanego traktowania dziecka przez rodzica (68,3%), a blisko co trzecia respondentka wykazuje przeciętne nasilenie tej postawy (31,7%). Z kolei postawę braku autonomii ujawnia tylko jedna matka z grupy, w której tylko jeden z rodziców pracuje.

Zdecydowana większość respondentek (71,7%) prezentuje właściwą postawę ochraniającą, a co piąta z nich postawę umiarkowanie właściwą (20%). U nielicznych matek wystąpiła postawa nadmiernie ochraniająca (8,3%), jednak nie pojawiła się ona w grupie obojga nieaktywnych zawodowo rodziców (niski poziom aktywności zawodowej).

Analiza uzyskanych danych dotyczących postawy nadmiernie wymagającej pozwala stwierdzić, że w grupie rodziców prezentujących niski poziom aktywności zawodowej najczęściej pojawiała się umiarkowanie właściwa postawa wymagająca (75%), a znacznie rzadziej postawa nadmiernie wymagająca (25%). W tej grupie badanych nie wystąpiła postawa właściwa. Z kolei w grupie matek prezentujących przeciętny poziom aktywności zawodowej u ponad połowy pojawiła się postawa nadmiernie wymagająca (57,4%), u blisko co trzeciej z nich – umiarkowanie właściwa (29,8%), a u co ósmej respondentki (12,8%) – postawa właściwa. Wśród rodziców ujawniających wysoki poziom aktywności zawodowej najczęściej występowała postawa nadmiernie wymagająca lub umiarkowanie właściwa (44,4%), a tylko u jednej matki – właściwa.

Ostatnią z analizowanych postaw jest postawa niekonsekwentna. Zdecydowana większość badanych matek (95%) ujawniła w tym zakresie postawę pożądaną, a tylko nieliczne (5%) umiarkowanie właściwą. W grupie matek, w której żaden z rodziców nie podejmuje aktywności zawodowej, nie wystąpiła postawa umiarkowanie właściwa. Żadna respondentka nie wykazała postawy niewłaściwej.

Podsumowanie ilościowej analizy danych zebranych podczas badań własnych pozwala na stwierdzenie, że:

- Wśród badanych rodziców zawodowo pracuje 87% ojców ($N = 52$) i tylko 22% matek ($N = 13$). Oznacza to, że w badanej grupie prawie cztery na pięć matek dzieci z głęboką niepełnosprawnością intelektualną pozostaje w domu.

- W badanej grupie dominuje przeciętny poziom aktywności zawodowej rodziców ($N = 47$) – jeden z rodziców pracuje zawodowo.
- Brak istotnych zależności pomiędzy poziomem aktywności zawodowej rodziców a prezentowaną postawą rodzicielską.
- Najczęstsze postawy rodzicielskie prezentowane przez badane matki:
  - bliski uczuciowy kontakt rodzica z dzieckiem – postawa akceptacji,
  - wysoce pożądane traktowanie dziecka przez rodzica – postawa autonomii,
  - właściwa postawa ochraniająca,
  - postawa nadmiernie wymagająca,
  - pożądana postawa konsekwentna.
- Tylko w grupie rodziców o przeciętnym poziomie aktywności zawodowej wystąpiły postawy:
  - przeciętnego nasilenia postawy akceptującej,
  - postawy braku autonomii.
- Tylko w grupie rodziców o niskim poziomie aktywności zawodowej nie wystąpiły postawy:
  - nadmiernie ochraniająca,
  - właściwa postawa wymagająca,
  - umiarkowanie właściwa postawa niekonsekwentna.

Druga część prezentowanych badań własnych opracowana została w sposób jakościowy. Szczegółowej analizie poddane zostały przypadki czterech matek dzieci z głęboką niepełnosprawnością intelektualną (tabele od 3 do 6), które znajdują się w grupie rodziców o przeciętnym poziomie aktywności zawodowej (tylko jeden rodzic pracuje). Do badań wybrano respondentki, które podejmują pracę zawodową w sytuacji, gdy ojciec dziecka pozostaje w domu. Badaniu poddano zależności między: zadowoleniem ze swojego statusu zawodowego, subiektywną oceną wpływu niepełnosprawności dziecka na tę aktywność, postawą rodzicielską matki, jak również ogólnymi informacjami o dziecku z niepełnosprawnością.

Tabela 3

Analiza indywidualnego przypadku – matka I

	wiek	47 lat
Podstawowe informacje – metryczka	wykształcenie	średnie
	zawód	instruktor służby surowcowej
	miejsce zamieszkania	małe miasto – powyżej 6 tys. mieszkańców

	wiek	5 lat
	pleć	kobieta
Podstawowe informacje o dziecku z GNI	przyczyna niepełnosprawności	wrodzona
	rodzaj niepełnosprawności	mutacja genetyczna
	zaburzenia i choroby towarzyszące	padaczka, niedoczynność tarczycy, spektrum autyzmu
	poziom funkcjonowania	przeciętny
Zadovolnienie ze swojego statusu zawodowego		zadowolona
Wpływ niepełnosprawności na aktywność zawodową		raczej pozytywnie
Postawy rodzicielskie matki	akceptacji-odrzućenia	bliski uczuciowy kontakt z rodzicem (sten 10)
	autonomii	wysoce pożądanę traktowanie dziecka (sten 7)
	nadmiernie ochraniająca	postawa umiarkowanie właściwa (sten 6)
	nadmiernie wymagająca	postawa umiarkowanie właściwa (sten 6)
	niekonsekwentna	postawa pożądana (sten 1)

Źródło: opracowanie własne.

Pierwsza z opisywanych matek (matka I, tabela 3) ma 47 lat, wykształcenie średnie i z zawodu jest instruktorem służby surowcowej. Mieszka w małym mieście – powyżej 6 tys. mieszkańców. Jest matką 5-letniej dziewczynki z wrodzoną mutacją genetyczną i towarzyszącymi zaburzeniami: padaczką, niedoczynnością tarczycy i spektrum autyzmu. Poziom funkcjonowania dziecka określony na podstawie diagnozy funkcjonalnej jest przeciętny. Matka jest zadowolona z podejmowania przez siebie aktywności zawodowej i raczej pozytywnie ocenia wpływ niepełnosprawności dziecka na swoją pracę. Ujawnione przez nią postawy rodzicielskie to: bliski uczuciowy kontakt rodzica z dzieckiem – postawa akceptacji, wysoce pożądanę traktowanie dziecka w zakresie autonomii, postawa umiarkowanie właściwa w aspekcie nadmiernego ochraniańia i wymagania oraz postawa pożądana w obrębie konsekwencji w działaniach wobec dziecka.

Tabela 4

Analiza indywidualnego przypadku – matka II

	wiek	51 lat
Podstawowe informacje – matryczka	wykształcenie	średnie
	zawód	tkaczka
	miejsce zamieszkania	wieś

	wiek	19 lat
	pleć	mężczyzna
Podstawowe informacje o dziecku z GNI	przyczyna niepełnosprawności	uszkodzenie okołoporodowe
	rodzaj niepełnosprawności	MPD
	zaburzenia i choroby towarzyszące	padaczka, skrzywienie kręgosłupa, uszkodzenie słuchu
	poziom funkcjonowania	niski
Zadovolnienie ze swojego statusu zawodowego		zadowolona
Wpływ niepełnosprawności na aktywność zawodową		bez zmian
Postawy rodzicielskie matki	akceptacji-odrzućenia	przeciętne nasilenie postawy akceptującej (sten 5)
	autonomii	przeciętne nasilenie postawy autonomii (sten 6)
	nadmiernie ochraniająca	postawa umiarkowanie właściwa (sten 5)
	nadmiernie wymagająca	postawa nadmiernie wymagająca (sten 7)
	niekonsekwentna	postawa pożądana (sten 4)

Źródło: opracowanie własne.

Kolejna z matek (matka II), która została opisana w tabeli 4, ma 51 lat i wykształcenie średnie. Z zawodu jest tkaczką i mieszka na wsi. Jest matką 19-letniego mężczyzny z mózgowym porażeniem dziecięcym powstałym na skutek uszkodzenia okołoporodowego. Dodatkowo występujące zaburzenia: padaczka, skrzywienie kręgosłupa i uszkodzenie słuchu. Poziom funkcjonowania syna jest niski. Badana matka deklaruje, że jest zadowolona z podejmowania przez siebie aktywności zawodowej i nie odczuwa wpływu niepełnosprawności dziecka na swoją pracę. Prezentowane przez nią postawy rodzicielskie to: przeciętne nasilenie postawy akceptującej i autonomii, umiarkowanie właściwa postawa nadmiernie ochraniająca, postawa nadmiernie wymagająca oraz pożądana postawa konsekwencji w działaniach wobec dziecka.

Trzecia z matek opisana w niniejszych badaniach (matka III, tabela 5) ma 53 lata i wykształcenie średnie. Z zawodu jest pielęgniarką i mieszka na wsi. Jest matką 18-letniego mężczyzny z mózgowym porażeniem dziecięcym powstałym na skutek uszkodzenia okołoporodowego, u którego dodatkowo występuje padaczka. Poziom jego funkcjonowania jest niski. Badana matka jest zadowolona z podejmowania przez siebie pracy zawodowej i nie odczuwa wpływu niepełnosprawności swojego dziecka na własną aktywność zawodową. Okazywane przez nią postawy rodzicielskie to: brak akceptacji, czyli postawa odrzućenia, przecięt-

ne nasilenie postawy autonomii, właściwa postawa ochraniająca, postawa nadmiernie wymagająca oraz pożądana postawa konsekwentna.

Tabela 5

Analiza indywidualnego przypadku – matka III

Podstawowe informacje – metryczka	wiek	53 lata
	wykształcenie	średnie
	zawód	pielęgniarka
	miejsce zamieszkania	wieś
Podstawowe informacje o dziecku z GNI	wiek	18 lat
	pleć	mężczyzna
	przyczyna niepełnosprawności	uszkodzenie okołoporodowe
	rodzaj niepełnosprawności	MPD
	zaburzenia i choroby towarzyszące	padaczka
	poziom funkcjonowania	przeciętny
Zadowolenie ze swojego statusu zawodowego		zadowolona
Wpływ niepełnosprawności na aktywność zawodową		bez zmian
Postawy rodzicielskie matki	akceptacji-odrzućenia	brak akceptacji (sten 3)
	autonomii	przeciętne nasilenie postawy autonomii (sten 5)
	nadmiernie ochraniająca	postawa właściwa (sten 2)
	nadmiernie wymagająca	postawa nadmiernie wymagająca (sten 7)
	niekonsekwentna	postawa pożądana (sten 2)

Źródło: opracowanie własne.

Ostatni z analizowanych opisów pracujących matek dzieci z głęboką niepełnosprawnością intelektualną dotyczy kobiety, która ma 43 lata i wyższe wykształcenie (matka IV, tabela 6). Z zawodu jest kierownikiem pralni przemysłowej i mieszka w mieście powyżej 18 tys. mieszkańców. Jest matką 18-letniego mężczyzny z zespołem wad wrodzonych i współistniejącą padaczką, astmą oskrzelową i alergią pokarmową. Poziom jego funkcjonowania jest bardzo niski. Matka jest zadowolona z podejmowania pracy zawodowej i raczej negatywnie ocenia wpływ niepełnosprawności swojego dziecka na tę aktywność. Ukazywane przez nią postawy rodzicielskie to: brak akceptacji, czyli postawa odrzućenia i brak autonomii, właściwa postawa ochraniająca i wymagająca, a także pożądana postawa konsekwentna.

Tabela 6

Analiza indywidualnego przypadku – matka IV

Podstawowe informacje – metryczka	wiek	43 lata
	wykształcenie	wyższe
	zawód	kierownik pralni przemysłowej
	miejsce zamieszkania	miasto powyżej 18 tys. mieszkańców
Podstawowe informacje o dziecku z GNI	wiek	18 lat
	płeć	mężczyzna
	przyczyna niepełnosprawności	wrodzona
	rodzaj niepełnosprawności	zespół wad wrodzonych
	zaburzenia i choroby towarzyszące	padaczka, astma oskrzelowa, alergia pokarmowa
	poziom funkcjonowania	bardzo niski
Zadowolenie ze swojego statusu zawodowego		zadowolona
Wpływ niepełnosprawności na aktywność zawodową		raczej negatywnie
Postawy rodzicielskie matki	akceptacji-odrzućenia	brak akceptacji (sten 1)
	autonomii	brak autonomii (sten 1)
	nadmiernie ochraniająca	postawa właściwa (sten 3)
	nadmiernie wymagająca	postawa właściwa (sten 3)
	niekonsekwentna	postawa pożądana (sten 1)

Źródło: opracowanie własne.

Dla uzupełnienia przedstawionych analiz badawczych wybrano wypowiedzi matek prezentujące indywidualne opinie dotyczące motywów i znaczenia podejmowanej przez nie pracy zawodowej. W odpowiedzi na pytanie, dlaczego podjęły aktywność zawodową, respondentki wyjaśniają:

- „Codziennie muszę się umalować i ładnie ubrać, to mnie mobilizuje” (możliwość wyjścia „do ludzi”, oderwanie i odreagowanie od codzienności, mobilizacja sił do codziennego funkcjonowania);
- „Żeby nie zwariować” (stabilność emocjonalna, odskocznia od codzienności);
- „Gdyby nie mój mąż i to, że się zgodził na tą zmianę, nigdy bym nie wróciła do pracy. Najpierw to on pracował, a ja byłam w domu” (poczucie wsparcia ze strony najbliższych);
- „Stać mnie teraz na ładne rzeczy, ubrania, kosmetyki. Kupuję je, bo są mi potrzebne do pracy” (poczucie niezależności, stabilność finansowa);
- „Moja praca jest lepiej płatna i przez to bardziej opłacalna niż męża” (stabilność finansowa);

- „Tylko ja jestem specjalistą w tym zakresie w moim zakładzie. Beze mnie by sobie nie poradziła. Popracuję jeszcze kilka lat, aż się ktoś przyuczy” (wzmocnienie poczucia własnej wartości, możliwość zawodowego realizowania się).

Wypowiedzi matek wskazują na wieloaspektowe podejście do podejmowanej przez nie aktywności, przede wszystkim w aspekcie emocjonalnym i psychicznym (oderwanie się i odreagowanie od codzienności, możliwość wyjścia „do ludzi”, mobilizacja sił do codziennego funkcjonowania, stabilność emocjonalna, wsparcie najbliższych, wzmocnienie poczucia własnej wartości), ale również poczucia niezależności i stabilności finansowej oraz możliwości samorealizacji i rozwoju zawodowego.

Podsumowanie i wnioski z badań własnych

Analiza danych ilościowych, a także ich zestawienie z wynikami części jakościowej (tabela 7) pozwalają na wysunięcie następujących wniosków i odniesienie się do postawionych problemów badawczych.

1. Jaki jest odsetek aktywnych zawodowo matek i ojców dzieci z GNI?
  - Wśród badanych rodziców zawodowo pracuje 87% ojców ($N = 52$) i tylko 22% matek ($N = 13$). Oznacza to, że w badanej grupie prawie cztery na pięć matek dzieci z głęboką niepełnosprawnością intelektualną pozostaje w domu.
2. Czy matki dzieci z GNI są zadowolone ze swojego statusu zawodowego?
  - Nieco ponad połowa badanych matek jest zadowolona ze swojego statusu zawodowego (55%).
  - Wszystkie matki aktywne zawodowo, których mężowie nie pracują, są zadowolone z podjętej pracy i swojego statusu zawodowego.
3. Jaki jest wpływ niepełnosprawności dziecka na aktywność zawodową matki?
  - Większość badanych matek (75%) negatywnie określa wpływ niepełnosprawności dziecka na swoją aktywność zawodową (*zdecydowanie negatywny* – 50%, *raczej negatywny* – 25%).
  - Matki aktywne zawodowo, których mężowie nie pracują, niejednolicie oceniają wpływ niepełnosprawności dziecka na swoją aktywność zawodową. Określają go jako: *raczej pozytywny*, *bez zmian* lub *raczej negatywny*.
4. Jaka jest zależność pomiędzy pracą zawodową rodziców a prezentowaną przez matkę postawą rodzicielską?
  - Postawa akceptacji-odrzućenia

- w badaniach ilościowych wyniki ponad połowy matek odnosiły się do postawy akceptacji i bliskiego uczuciowego kontaktu pomiędzy rodzicem a dzieckiem (56,7%);
  - aktywne zawodowo matki, których mężowie nie pracują, w większości wykazują postawę braku akceptacji, czyli odrzucenia wobec dziecka z GNI. W wynikach pojawia się także postawa akceptująca i przeciętne jej nasilenie.
  - Postawa autonomii
    - najczęściej w badaniach ilościowych pojawia się postawa wysoce pożądanego traktowania dziecka (68,3%);
    - badane pracujące matki, których mężowie nie są aktywni zawodowo, zazwyczaj wykazują przeciętne nasilenie postawy autonomii. Tylko jedna matka prezentuje postawę najczęściej uzyskiwaną w wynikach ilościowych, czyli wysoce pożądanego traktowania dziecka.
  - Postawa nadmiernie ochraniająca
    - w odniesieniu do postawy nadmiernie ochraniającej w badaniach ilościowych najczęściej uzyskano postawę właściwą (71,7%);
    - wśród respondentek aktywnych zawodowo, których mężowie nie pracują, wystąpiła postawa umiarkowanie właściwa i właściwa.
  - Postawa nadmiernie wymagająca
    - w badaniach ilościowych nieco ponad połowa matek wykazywała postawę nadmiernie wymagającą (53,3%);
    - w badaniach jakościowych najczęściej wystąpiła postawa nadmiernie wymagająca, rzadziej umiarkowanie właściwa i właściwa.
  - Postawa niekonsekwencji
    - w zakresie postawy niekonsekwencji w badaniach ilościowych zdecydowana większość matek wykazywała postawę pożądaną (95%);
    - wśród respondentek aktywnych zawodowo, których mężowie nie pracują, wszystkie badane matki wykazywały tę postawę.
5. Jak jest znaczenie pracy zawodowej dla matek dzieci z GNI?
- Wsparcie emocjonalne i psychiczne (oderwanie się i odreagowanie od codzienności, możliwość wyjścia „do ludzi”, mobilizacja sił do codziennego funkcjonowania, stabilność emocjonalna, wsparcie najbliższych, wzmocnienie poczucia własnej wartości).
  - Poczucie niezależności i stabilności finansowej.
  - Samorealizacja i rozwój zawodowy.

Tabela 7

Zestawienie wyników badań jakościowych i ilościowych

	MATKA I	MATKA II	MATKA III	MATKA IV	Wyniki badań ilościowych
Zadowolenie ze statusu zawodowego	zadowolona	zadowolona	zadowolona	zadowolona	zadowolona (55%)
Wpływ GNI na aktywność zawodową	raczej pozytywnie	bez zmian	bez zmian	raczej negatywnie	zdecydowanie negatywny (50%)
akceptacji-odrzućenia	bliski uczuciowy kontakt	przeciętne nasilenie postawy akceptującej	brak akceptacji	brak akceptacji	bliski uczuciowy kontakt (56,7%)
autonomii	wysoce pożądane traktowanie dziecka	przeciętne nasilenie postawy autonomii	przeciętne nasilenie postawy autonomii	brak autonomii	wysoce pożądane traktowanie dziecka (68,3%)
Postawy rodzicielskie	umiarkowanie właściwa	umiarkowanie właściwa	właściwa	właściwa	właściwa (71,7%)
nadmiernie wyrażająca	umiarkowanie właściwa	nadmiernie wyrażająca	nadmiernie wyrażająca	właściwa	nadmiernie wyrażająca (53,3%)
nadmiernie wyrażająca	pożądana	pożądana	pożądana	pożądana	pożądana (95%)

Źródło: opracowanie własne.

Zakończenie

Niewątpliwie łączenie opieki nad dzieckiem z niepełnosprawnością i aktywności zawodowej jest wyzwaniem wymagającym kreatywności, zaradności, wytrwałości, cierpliwości, a także dobrej organizacji czasu i umiejętności określania celów (Komorowska, 2015, s. 117). Jednak większość rodziców dzieci z GNI podejmuje ten trud. Najczęściej w tych rodzinach tylko jeden z rodziców pracuje, zazwyczaj ojciec. Matki w dalszym ciągu są osobami zajmującymi się organizacją spraw domowych i opieką nad dzieckiem. Tylko w nielicznych przypadkach role te są zamieniane bądź też oboje rodziców może podjąć aktywność zawodową. Sporadycznie rodziny utrzymują się z różnego rodzaju zasiłków czy też innych form wsparcia i całkowicie rezygnują z podejmowania pracy. Rezygnacja z pracy zawodowej na rzecz opieki i wychowania dziecka jest zadowalająca tylko dla połowy matek dzieci z GNI, a większość z nich negatywnie określa wpływ niepełnosprawności dziecka na tę aktywność. Świadczy to o istotności pracy zawodowej i potwierdza również fakt poczucia satysfakcji przez matki pracujące.

Postawy rodzicielskie matek wobec dzieci z GNI są różnicowane. Większość z nich akceptuje swoje dziecko, jednak połowa matek pracujących nie odczuwa przyjemności z przebywania z dzieckiem i wykazuje postawę odrzucenia. Ponad połowa matek traktuje swoje dziecko jako osobę potrzebującą wraz z wiekiem coraz więcej autonomii i samodzielności, co zasadniczo jest zastanawiające wobec dzieci z głęboką niepełnosprawnością intelektualną, których postęp rozwojowy zazwyczaj jest trudno zauważalny bądź wcale niezauważalny. Matki zazwyczaj ujawniają postawę nadmiernie ochraniającą, która wskazuje na ich trudności w zaakceptowaniu potrzeb rozwojowych dziecka, jego samodzielności i autonomii. A połowa z nich bezwzględnie traktuje swoje dziecko i w sprawach wychowania uważa się za autorytet (postawa nadmiernie wymagająca). Prawie wszystkie matki odnoszą się konsekwentnie do swojego dziecka.

Zestawienie postaw rodzicielskich matek dzieci z GNI ze statusem zawodowym matek nie pozwala jednoznacznie określić wzajemnej zależności pomiędzy tymi zmiennymi. Grupa matek i ich postawy wobec dzieci są różnorodne i bez wątpienia wpływają na nie liczne czynniki, takie jak np. poziom funkcjonowania dziecka czy szeroko ujęte wsparcie. Nie bez znaczenia wydaje się również wykształcenie matki i możliwość podjęcia przez nią zadowalającej pracy zawodowej, która będzie dawała jej wsparcie emocjonalne i psychiczne, poczucie niezależności i stabilności finansowej, jak również możliwość samorealizacji i rozwój zawodowy.

Zaprezentowane wyniki badań nie wyczerpują możliwości odpowiedzi na postawione w nich pytania badawcze. Są raczej wstępem do dalszych rozważań

teoretyczno-praktycznych. Na ich kanwie można by poddać eksploracjom kolejne wskaźniki, które mogłyby okazać się powiązane lub znaczące dla podjęcia decyzji o aktywności zawodowej przez matki dzieci z GNI, jak również prezentowane przez nie postawy rodzicielskie. W trakcie prowadzonych badań ujawniono, że mogą to być: miejsce zamieszkania, dostęp do opieki i terapii, rodzaj wsparcia udzielanego matce przez ojca dziecka oraz najbliższe otoczenie, wiek i poziom funkcjonowania dziecka z GNI, jak również indywidualne cechy osobowości matki. Wymienione zmienne wyznaczają dalszy kierunek eksploracyjny, który nieopisany w tych badaniach wciąż pozostaje otwarty.

Bibliografia

- Aksamit, D. (2019). *Kobiety-matki o macierzyństwie. Socjopedagogiczne studium narracji matek dorosłych osób z głęboką niepełnosprawnością intelektualną*. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej.
- Aksamit, D. (2021). *Oblicza ojcostwa. Studium narracji ojców dorosłych osób z głęboką niepełnosprawnością intelektualną*. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej.
- Aktywność ekonomiczna ludności Polski – 2 kwartał 2022 r. (2022). GUS. https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5475/4/47/1/aktywnosc_ekonomiczna_ludnosci_polski_-_2_kwartal_2022_roku.pdf
- Brandon, P.D. (2000). Child care utilization among working mothers raising children with disabilities. *Journal of Family and Economic Issues*, 21(4), 343–364.
- Creswell, J.W. (2013). *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane* (J. Gilewicz, tłum.). Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Gałuszka, I. (w druku). *Wychowanie rodzicielskie dzieci z głęboką niepełnosprawnością intelektualną a wsparcie społeczne ich rodzin*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.
- Jan Paweł II. (1981). *Encyklika Laborem exercens. O pracy ludzkiej (z okazji 90. rocznicy encykliki Rerum novarum) w której zwraca się do czcigodnych braci w biskupstwie, do kapłanów, do rodzin zakonnych, do drogich synów i córek Kościoła oraz do wszystkich ludzi dobrej woli*. Watykan. https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_14091981_laborem-exercens.html
- Komorowska, O. (2015). Przedsiębiorczość jako przejaw aktywności zawodowej w rodzinach opiekujących się dziećmi z niepełnosprawnością w Polsce. W: A. Brzozowska, P. Kłobukowski (red.), *Przedsiębiorczość: technologia i ludzie* (s. 114–128). Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kubinowski, D. (2010). *Jakościowe badania pedagogiczne. Filozofia – Metodyka – Ewaluacja*. Wydawnictwo UMCS.
- Leśniak, G.J. (2022, 2 listopada). GUS: Osoby aktywne zawodowo to 57,9 proc. ludności w wieku 15–89 lat. Prawo.pl. <https://www.prawo.pl/kadry/aktywnosc-ekonomiczna-polakow-w-ii-kwartale-2022-r-gus,518104.html>
- Maciarz, A. (2001). *Psychoemocjonalne i wychowawcze problemy dzieci przewlekle chorych*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

- Myśliwczyk, I. (2011). Kryzys w rodzinie z dzieckiem niepełnosprawnym – przeszłość czy teraźniejszość? *Niepełnosprawność*, (6), 34–50.
- Pilecka, W. (1995). Choroba przewlekła dziecka, jego rozwój i interakcje rodzinne – model transakcyjny. W: M. Chodkowska (red.), *Dziecko niepełnosprawne w rodzinie. Socjalizacja i rehabilitacja* (s. 23–32). Wydawnictwo UMCS.
- Plopa, M. (2015). *Psychologia rodziny. Teoria i badania*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Rembowski, J. (1972). *Więzi uczuciowe w rodzinie. Studium psychologiczne*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Tylewska-Nowak, B. (2010). Umiarkowana i znaczna niepełnosprawność intelektualna. W: A. Jankoniuk-Diallo, H. Kubiak (red.), *O co pytają rodzice dzieci z niepełnosprawnościami?* (s. 42–49). Wydawnictwo Difin.